

LBRIS

We know
books

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Proiect editorial cofinanțat de
Administrația Fondului Cultural Național.

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

ELLEN MEIKSINS WOOD

De la cetățeni la seniori

O istorie socială a gândirii politice occidentale
din Antichitate până în Evul Mediu târziu

Traducere de
Maria-Magdalena Anghelescu

Prefață de
Veronica Lazăr

populare în fața claselor dominante. Dar oricare ar fi fost aportul acestui fenomen la longevitatea și vigoarea unor astfel de idei, el a restrâns totodată și concepțiile noastre despre democrație. O viziune mai generoasă despre emanciparea umană ne cere să mergem dincolo de ideile dominante, înspre o tradiție mai bogată a luptei de emancipare, în acțiune și gândire; dar putem înțelege cel mai bine limitele ortodoxiilor predominante dacă înțelegem tradiția canonului și experiența istorică în care este ea înrădăcinată.

Cuprins

Prefață de VERONICA LAZĂR	V	
DE LA CETĂȚENI LA SENIORI: O ISTORIE SOCIALĂ A GÂNDIRII POLITICE OCCIDENTALE DIN ANTICHITATE PÂNĂ ÎN EVUL MEDIU TÂRZIU		I
Mulțumiri	5	
1. Istoria socială a teoriei politice	7	
Ce este teoria politică?	7	
Istoria teoriei politice	11	
Istoria socială a teoriei politice	20	
Originea teoriei politice	28	
Teoria politică în istorie: o trecere în revistă	34	
Canonul	40	
2. Polisul Antichității grecești	45	
Inventarea politicii	45	
Ascensiunea democrației	48	
A fost democrația democratică?	57	
Evoluția teoriei politice	65	
Cultura democrației	70	
Democrație și filosofie: sofisții	76	
Socrate și Protagoras	82	
Platon: <i>Republica</i>	96	
<i>Omul politic și Legile</i>	110	
Filosofie și ideologie	117	
Aristotel	120	
<i>Politica</i> lui Aristotel	128	
<i>Politica și natura</i>	136	

3. De la polis la imperiu	143
De la Aristotel la Alexandru	143
Filosofia elenistică: epicurienii și stoicii	149
Ascensiunea și prăbușirea Romei	164
Cultura proprietății: dreptul roman	172
Cultura proprietății: filosofia stoică la Roma	181
Cicero	189
Egalitate morală, inegalitate politică	195
Creștinismul roman: de la Pavel la Augustin	206
Augustin din Hippona	218
4. Evul Mediu	233
De la Roma imperială la „feudalism”	233
Biserica, statul și proprietatea	251
Religie, filosofie și drept	264
Redefinirea sferei politice	271
Gândire politică medievală?	282
Toma din Aquino	287
Raporturile juridice iau locul raporturilor civice	297
Jean de Paris	303
Marsilio din Padova	308
William Ockham	318
Concluzie	329

Colecția

ANGELUS NOVUS

AU APĂRUT:

- Jacob Taubes – *Escatologia occidentală*
- Alain Badiou – *Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului*
- Giorgio Agamben – *Timpul care rămâne. Un comentariu al Epistolei către romani*
- Jacob Taubes – *Teologia după revoluția copernicană*
- Karl Löwith – *Istorie și mântuire. Implicațiile teologice ale filosofiei istoriei*
- Giorgio Agamben – *Profanări*
- Paul Veyne – *Când lumea noastră a devenit creștină (312–324)*
- Hans Blumenberg – *Lizibilitatea lumii*
- Giorgio Agamben – *Sacramentul limbajului. Archeologia jurământului (Homo sacer II, 3)*
- Michael Walzer – *Exod și revoluție*
- Jacob Taubes – *Teologia politică a lui Pavel*
- Antonio Negri – *Munca lui Iov. Faimosul text biblic ca parabolă a muncii umane*
- Jan Assmann – *Monoteismul și limbajul violenței*
- Emanuele Coccia – *Viața sensibilă*
- Alexandre Kojève – *Noțiunea de Autoritate*
- Antonio Negri – *Constituția timpului. Prolegomene. Orologii ale capitalului și eliberare comunistă*
- Jonathan Israel – *O revoluție a minții. Iluminismul radical și originile intelectuale ale democrației moderne*
- Reinhart Koselleck – *Critică și criză. Un studiu despre patogeneza lumii burgheze*
- Karl Löwith – *De la Hegel la Nietzsche. Ruptura revoluționară în gândirea secolului al nouăsprezecelea*
- Hans Blumenberg – *Complectitudinea stelelor*
- Michael Walzer – *Revoluția sfinților. Un studiu despre originea politicii radicale*

LBRIS

We know
books

De la cetățeni la seniori

O istorie socială a gândirii politice occidentale
din Antichitate până în Evul Mediu târziu

Istoria socială a teoriei politice

CE ESTE TEORIA POLITICĂ?

FIECARE CIVILIZAȚIE de o anumită complexitate, având un stat și o conducere organizată, dă naștere la un moment dat unor reflecții asupra relațiilor dintre conducători și conduși, guvernanți și supuși, poruncă și supunere. Fie că acestea iau forma filosofiei sistematice, a poeziei, parabolei sau proverbului, în tradiții orale sau în scris, le putem numi gândire politică. Dar subiectul acestei cărți este un mod foarte particular de gândire politică, ce a apărut în condițiile istorice foarte particulare ale Greciei antice și s-a dezvoltat pe parcursul a două milenii în ceea ce noi numim acum Europa și în avanposturile sale coloniale.¹

¹ Gândirea „politică”, în oricare dintre formele ei, presupune existența organizării politice. Pentru necesitățile cărții de față, voi numi această formă de organizare „stat”, definindu-l destul de larg încât să poată cuprinde o mare varietate de forme, de la polis și vechiul regat birocratic până la statul modern național – deși pe parcursul acestei cărți vom avea de multe ori ocazia să luăm act de diferențele dintre diferitele tipuri de stat. Statul este, prin urmare, un „complex de instituții prin intermediul cărora puterea dintr-o societate este organizată pe o bază superioară rudeniei” – o organizare a puterii care implică o pretenție de „supremație în aplicarea forței nude la problemele sociale” și care constă din „instrumente de coerciție formale, specializate” (Morton Fried, *The Evolution of Political Society*, New York, Random House, 1968, p.

Din fericire sau nu, grecii și-au inventat propriul tip de *teorie* politică, o interogare sistematică și analitică a principiilor politice, plină de definiții laborioase și de raționamente contradictorii, recurgând la rațiunea critică pentru a pune în discuție înseși fundamentele și legitimitatea regulilor morale tradiționale și principiile dreptului politic. Deși au existat multe alte moduri de a gândi despre politică în lumea occidentală, cei pe care îi considerăm a fi clasicii gândirii politice occidentale, antici sau moderni, aparțin tradiției *teoriei* politice instituite de greci.

Alte civilizații antice, în multe privințe mult mai avansate decât cea greacă – în toate, de la tehnicile agricole la comerț, navigație, până la orice meșteșug imaginabil sau artă înaltă –, au produs vaste literaturi despre fiecare practică umană, precum și speculații despre originea vieții și apariția universului. Dar, în general, ordinea politică nu a fost tratată ca un obiect de speculație critică sistematică.

Putem compara, de pildă, modul grec de speculație politică pe tema principiilor ordinii politice cu filosofia preceptelor etice, a aforismelor, sfaturilor și exemplelor produsă de civilizația mult mai complexă și avansată a Chinei, care își are propria tradiție, bogată și variată, de gândire politică. Filosofia confucianistă, de exemplu, ia forma unor aforisme despre comportamentul adecvat, a unor zicale și proverbe, a unor anecdote exemplare, transmițându-și învățăturile politice nu cu ajutorul argumentelor, ci prin aluzii subtile, cu straturi complexe de semnificație. O altă civilizație mai avansată decât Grecia clasică, India, a produs o tradiție hindusă de gândire politică lipsită de acea speculație analitică tipică scrierilor indiene de filosofie morală, de logică și epistemologie, și care își exprimă angajamentul față de aranjamentele politice existente într-o formă didactică, fără argumentare sistematică. Putem des-

229-230). Statul înglobează instituțiile mai puțin incluzive – gospodăriile, clanurile, grupurile de rudenie etc. – și exercită funcțiile sociale comune pe care aceste instituții nu le pot îndeplini.

scrie diferențe semnificative și atunci când comparăm filosofia politică clasică cu poezia homerică mai veche a idealurilor eroice, a modelelor și exemplelor eroice sau chiar cu poezia politică a lui Solon, din zorii polisului clasic.

Tradiția teoriei politice, așa cum o cunoaștem în Occident, poate fi reconstituită mergând până la filosofii Greciei antice – în special Protagoras, Socrate, Platon și Aristotel – și a produs o serie de gânditori „canonici” ale căror nume le-au devenit familiare chiar și celor care nu le-au citit niciodată operele: Sfântul Augustin, Sfântul Toma din Aquino, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel, Mill etc. Scrierile acestor gânditori sunt extrem de variate, dar au în mod cert și lucruri în comun. Cu toate că ei analizează adesea statul așa cum este, demersul lor principal este unul critic sau prescriptiv. Ei au, cu toții, niște reprezentări despre ceea ce constituie ordinea dreaptă și corectă a societății și guvernării. Ceea ce consideră a fi „drept” se bazează adesea pe o anumită concepție despre dreptate și despre viața bună din punct de vedere moral, dar poate să derive și din reflecții practice cu privire la ceea ce este necesar pentru menținerea păcii, securității și a bunăstării.

Unii teoreticieni politici oferă schițe ale unui stat idealmente drept. Alții formulează reforme ale guvernării existente și propuneri care să ghideze politicile publice. Din perspectiva tuturor, principalele chestiuni la care ar trebui să se răspundă sunt cine ar trebui să guverneze și cum sau care formă de guvernare este cea mai bună; și, în general, cu toții sunt de acord că nu este suficient să ne întrebăm și să ne răspundem care este cea mai bună formă de guvernare: trebuie explorate critic și temeiurile pe care s-au emis aceste judecăți. Căci la baza unor astfel de întrebări stau întotdeauna anumite concepții despre natura umană, despre acele calități ale ființelor umane care trebuie cultivate sau controlate pentru a realiza o ordine socială dreaptă și corectă. Teoreticienii politici și-au conturat idealurile umane și s-au întrebat ce fel de aranjamente sociale și politice sunt necesare pentru a împlini această viziune despre umanitate. Iar atunci când se pun astfel de

întrebări, nici altele nu pot fi departe: de ce și în ce condiții trebuie să îi ascultăm pe cei care ne guvernează, și suntem vreodată îndreptățiți să nu-i mai ascultăm sau să ne revoltăm?

Poate că toate acestea par întrebări evidente, dar însăși ideea de a le formula, însăși ideea că principiile guvernării sau obligația de a da ascultare autorității sunt teme adecvate pentru reflecția sistematică și pentru aplicarea rațiunii critice nu pot fi considerate ca venind de la sine. Teoria politică reprezintă în cultură o piatră de hotar la fel de importantă ca și cea pe care o reprezintă reflecția filosofică sau științifică asupra naturii materiei, asupra Pământului și corpurilor cerești. Dacă nu cumva invenția teoriei politice este mai greu de explicat chiar decât apariția filosofiei și științei naturale.

În cele ce urmează vom explora condițiile istorice în care a fost inventată teoria politică și modul cum s-a dezvoltat ea în contexte istorice specifice, neuitând nicio clipă că operele clasice ale teoriei politice au fost scrise ca reacții la niște circumstanțe istorice particulare. Perioadele de maximă creativitate în teoria politică au fost în general acele momente istorice în care conflictul social și politic a izbucnit generând o urgență neobișnuită și având consecințe importante; dar chiar și în perioadele mai calme, chestiunile abordate de teoreticienii politici s-au manifestat în moduri istorice specifice.

Iar aceasta înseamnă mai multe lucruri. Teoreticienii politici ne pot vorbi din secole îndepărtate. În calitate de comentatori ai condiției umane, ei pot avea ceva valabil de spus în toate timpurile. Dar sunt și ei, ca toate ființele umane, făpturi istorice; iar noi trebuie să avem o înțelegere mult mai complexă a celor spuse de ei, să înțelegem chiar cum ar putea aceste lucruri să arunce o lumină asupra propriului nostru moment istoric, să ne facem o idee despre motivul pentru care le-au spus, cui le-au spus, cu cine polemizau (explicit sau implicit) spunându-le, cum le apărea lumea lor imediată și ce anume credeau că trebuia schimbat sau păstrat. Aceasta nu este o simplă chestiune de detaliu biografic, nici chiar de „fundal” istoric. Pentru a înțelege ce spun teoreticienii politici,

este necesar să cunoaștem la ce întrebări încearcă ei să răspundă, iar aceste întrebări nu erau doar niște simple abstracții filosofice, ci probleme specifice ridicate de niște condiții istorice specifice, în contextul unor activități practice specifice, al unor anumite relații sociale, probleme presante, nemulțumiri și conflicte.

ISTORIA TEORIEI POLITICE

ACEASTĂ ÎNȚELEGERE a teoriei politice ca produs istoric nu a fost întotdeauna cea preferată de cei care au scris despre istoria gândirii politice; și probabil că încă mai are nevoie de justificări, nu în ultimul rând împotriva acuzației că, prin istoricizare, marile scrieri de teorie politică sunt diminuate și trivializate, că li se neagă orice sens și semnificație dincolo de propriul lor moment istoric. Voi încerca să explic și să îmi apăr motivele de a proceda așa cum o fac, dar aceasta cere în primul rând o trecere în revistă a modului în care a fost studiată istoria gândirii politice în trecutul recent.

În anii 1960 și 1970, într-o perioadă de renaștere a studiului teoriei politice, specialiștii universitari aveau obiceiul să discute la nesfârșit despre natura și soarta disciplinei lor. Dar, în general, ceea ce se aștepta de la teoreticienii politici, în special de la cei din universitățile nord-americe, era să îmbrățișeze împărțirea studiilor politice în „empirice” și „normative”. Într-o tabără era *adevărată* știința politică, care pretindea că abordează în mod științific laptele vieții politice așa cum erau ele, iar în cealaltă „teoria”, închisă în turnul de fildeș al filosofiei politice și reflectând nu la ceea ce *este*, ci la ceea ce *ar trebui să fie*.

Această divizare sterilă a disciplinei a datorat fără îndoială mult culturii Războiului Rece, care încuraja în general abținerea universitarilor de la critica socială tranșantă. În orice caz, știința politică și-a pierdut mult din tonul critic. Obiectul de studiu al acestei așa-numite „științe” nu era acțiunea umană creativă, ci mai